

70 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ЙОСИФ БРОДСКИ

В СУ „Св. Кл. Охридски“ се проведе научна конференция на тема „Случаят Йосиф Бродски между литературата и политическото“. Конференцията бе по повод на седемдесетгодишнината на големия поет, носител на Нобелова награда. В нея участваха със свои доклади литературоведи от Института за литература при БАН, от Софийския университет и от университетите в Пловдив и Благоевград. Участваха също и поетите Иван Теофилов, Бойко Ламбовски и Кристина Димитрова, както и актьорът Ицко Финци, който разказа за своя телефонен разговор с Бродски, по време на който е поканил поета да гостува в България. Бе прожектиран и филм за Йосиф Бродски.

Божидар Кунчев

ЗАЩОТО НЕ СЪМ ВАРВАРИН

Йосиф Бродски ни показва какво точно трябва да бъде човекът в една епоха на нечовешки изпитания. Една епоха, която убиваше писателите, а самия него прати на заточение и после го изгони от родината. Вече прокуден, той отново доказва духовната си независимост. Направи го пак заради „своята лична цивилизация“ и заради разбирането си, че „сама по себе си действителността не струва пет пари“. Бродски гледаше с болка и тъга на епохата. На света, какъвто го виждаше, той противопостави творчеството си и своя начин на живот. Той вярваше в силата на изкуството и в това отношение е характерна мисълта му: „Ако изкуството изобщо учи хората на нещо, то е да станат като изкуството – не като другите хора.“ За него самата история на изкуството бе „история на добавяне и пречистване, на разширяване на кръгозора на човешката чувствителност“.

Мисля си, че Бродски е сред най-значимото, до което може да се добере духът, отстоявайки своята неподкупност и свобода. Собственото му творчество бе мотивирано „от личния стремеж към святост, към самоусъвършенстване“. И завърши с постигнатата святост. Питам се коя невидима ръка го подкрепяше, когато го изправиха пред съда? Кой глас му бе нашенвал как да се държи достойно? Откъде бе намерил сили да оцелее морално и духовно в затворите и лудниците? Струва ми се, че отговорът е в думата „призвание“, а може би и в думата „благодат“. Бродски бе призван да бъде изключение. Нему се падна да потвърди правотата на Спиноза, според когото „всичко възвишено е колкото трудно, толкова и рядко“. Така поетът продължи онова, което бяха преди него животът и творческата съдба на Манделщам, Цветаева и Ахматова.

Опитвам се да си го представя по време на заточението му. Виждам го там как чете с речник чуждите поети. Виждам го стъпал млад, почти юноша как разговаря с Ахматова, повярвала веднага в неговата изключителност. И после, представям си го пак, напускащ завинаги родината си, за да получи не след дълго и Нобеловата награда. Присъдиха му я за неговото творчество, но и заради човешкото му величие. А после – ето го американски професор, тълкуващ стиховете на римляните и гърците, на своите съотечественици и Огън... А ето го и заедно с Чеслав Милош. И накрая – ето го Бродски, погребан в любовната му Венеция.

Бродски казва, че „настъпващата епоха, обновяващият се свят ще е по-малко духовен, по-релятивистки, по-безличен, бих казал, по-малко човечен“. И това излезе вярно, както и другото, произнесено от него в стиховете, есетата и интервюта му. Например това: „Политиката е най-долното равнище на духовния живот.“ И това: „Всеки, който симпатизира на политическа система, унищожила шейсет милиона поданици заради укрепване на стабилността си, трябва да бъде освидетелстван като пълен идиот.“

Преди години актьорът Ицко Финци го беше канил да дойде в България, но Бродски отказа поради своята заетост. В Полша го удостоиха с почетното звание „доктор хонорис кауза“, но у нас не се сетиха. Не се сетиха да почетат и Милош, и Збигнев Херберт. Малкото ни оправдание е, че сега поне и тримата ги превеждаме.

В едно от многото си интервюта Бродски казва, че вече му е „писнало от хората“ и че предпочита предметите. Знам,

че трябва да е имал основание за подобни думи, дори и те да са израз на временно угнетение. Но дори и да означаваха трайно убеждение, мисля си, че той пак е имал право. Защото е Йосиф Бродски!

Бойко Ламбовски

ЙОСИФ БРОДСКИ, ИЛИ РАЗПОЛОВЯВАНЕТО

В стихотворения, есета и интервюта къде пряко, къде с намеци Йосиф Бродски подчертава следното: аз живях два живота, общото между тях е малко. Изследователите могат да открият десетки примери за това; ще се задоволя да цитирам част от стихотворението „Дорогая, я вышел из дому поздно вечером...“:

Но забыть одну жизнь – человеку нужна, как минимум,
еще одна жизнь. И я эту долю прожил.*

Бродски е изстрелян на Запад от СССР кажу-речи насила през 1972 г. Не е бързал да напуска родината, макар тя да не го е глезила особено – публични обвинения в тунеядство, лагер, психиатрия и като последици – опит за самоубийство и сериозни здравословни проблеми със сърцето.

И на Запад не му е лесно, въпреки че става лауреат на много отличия в САЩ и по света. Печели и Нобелова награда за литература. Но хората и нравите в новата му среда са толкова различни, че тезата: аз живея два живота, се превръща в нещо като лайтмотив за творчеството му. Той често твърди, че западният човек няма пълна представа за възможностите на злото, липсва му, така да се каже, имунитет. Твърди това, първо, защото е вярно, особено когато става дума за институционализираното зло. А второ – защото злото е интересно на западния човек – както впрочем на всеки човек. Не само е относително пазарно, но е и, така да се каже – любим подтик, както и любим обект за творческата активност. Не ни трябва да ходим при Омир, Шекспир и Достоевски за доказателство – достатъчно е да погледнем кои картинки са най-разглеждани между средновековните гравюри – тези с екзекуциите.

*За да забрави един живот, на човек е необходимо
да изживее още един. Така стана при мене. (Преводът мой, Б. Л.)

Та западният човек (както и източният, разбира се) най-обича зрелището на чуждата грама. А какво по-качествено зрелище от това интелигентен човек да описва отвътре различни произволи над личността, вкл. Собствената?

Общо взето този превъзходен поет с това се и занимава. С това се занимава всеки поет всъщност, но интересното при Бродски е, че съставна част от тази грама, подчертаваща нейната уникалност, за поета не са лагерът и лудницата в СССР, а именно разполовяването на живота му на две парчета. Които не стават за свързване.

Не особено дългият живот на Бродски чисто числово се дели на два основни периода – 32 години в СССР, и остатъкът – 23, в САЩ. Горещо поравно, ако се вземат предвид годините, в които личността е осмислено същество. Нека кажем и това, че като всеки интелигентен човек със силно развита система за самооценка той не е размахвал на Запад пряпореца на собствените патила от съветската власт. Правел го е не толкова от свян, колкото от убеждение, че то не е особено важно. Това кресливо е правела цяла кохорта дисидентковци, желаещи осребряване на чевръстата си конюнктурност в емиграция; ние се нагледахме на явлението и у нас си. Бродски искал да бъде интересен с нещо друго, нещо банално – със стиховете си. Както и с факта, че е изградил силна и образована личност само със собствена воля, въпреки обстоятелствата.

Тук обаче се крие важна част от грамата. По-широката публика това второто кой знае колко не занимавало. По-широката публика се интересува, което е съвсем нормално, не от личността на поредния съветски евреин, дошъл в свободния свят и претендиращ за уникалност, колкото от по-човешки неща – доход, динамични зрелища, автомобили, секс, кулинария, хобита...

Бродски искал да се измъкне от образа на „смел противник на съветската власт и борец за свобода“. Не това е интересното, опитва се той често да каже в интервюта, „на мен дори ми провървя, има много по-пострадали“. Стига до чудатото: „Даже смеятам, че изобщо аз това го заслужавах.“ (Тоест репресиите!)

„С. В.: Вие оценявате всичко това така спокойно сега, със стара дата! И извинете, така тривиализирате значително и граматично събитие. Защо?

Й. Б.: Не, не измислям! Говоря за това така, както наистина мисля! И тогава мислех така. Отказвам се да граматизирам всичко това!“*

Смея да твърдя, че Бродски изживява разочарование и на Запад, независимо от факта, че избягва съдбата на стотици, хиляди други свои сънародници, неуспели да постигнат и нищожна част от неговите успехи и признание.

Той е имал сериозни сърдечни проблеми, разбира се. И умира сравнително млад, защото още след арестуването му на 13 февруари 1964 г. в килията вечерта получава първия си сърдечен пристъп. Цял живот има стенокардия, следват инфаркти и операции. Това обаче, което усилва неговата самота и чувството за невъзможност на каквото и да било хармонизиране между двете части на живота му, е сблъсъкът със стереотипи, които той, като умен човек, е приемал и разбирал, но като „зареден с нормален класицизъм“ слуга на изящната словесност е изстрадал, без да стига до патос и гудактика, както понякога Солженицин, защото е чувствал тяхната неуместност.

Самият Бродски е човек на пиетета към Пиедестала с главно „П“ – този към Големите. Бил е покровителстван от Анна Ахматова в Русия и от Уинстън Хю Огън на Запад. В личната му ценностна система тези двамата заемат изключително високо място. Съвсем нормално е било Ахматова да е недолюбвана от съветската власт (съпругът ѝ, поетът Николай Гумилов е убит скоро след революцията, а синът им Лев Гумилов, голям антрополог, е лежал дълги години в лагер). Та нормално е в света на несвободата (СССР) Ахматова да не е обичана от институциите. Затова пък нейните последователи и агенти я боготворят. Кое отношение Бродски, възпитан себе си в култ към високите образци, макар да не е бил довършил собственото си образование официално, пренася към другия кумир – Уинстън Хю Огън.

Веднъж мимоходом зърва следното в не знам коя университетска столова, където обядва с кумира. Млади преподаватели демонстрират към стария Огън пренебрежителност. Не ги интересува. Вероятно и печелят повече от него. Изобщо – що е Огън? Човек на неосчетоводената популярност в малобройно, чужда общество. Бродски не коментира случката особено, само от вметката му личи колко е засегнат. Коментирам аз. За съветския Бродски в света на несвободата е нормално кумирът да е преследван официално и обожаван тайно от вътрешно свободните. За американския Бродски е потрес в света на свободата кумирът да е маргинален. Всъщност – изобщо да

не е кумир, дори в институциите на знанието. И в света на свободните по-истинския кумир да е бейзболният супермен примерно.

Мисля, че Бродски е преувеличил малко своя имунитет към злото, или поне към своеобразията на свободата.

Нещо подобно на тези два живота, за които Йосиф Александрович толкова говори, изживява и цялото ни общество. Самите ние сме плод на двойнствения драматизъм от смяната на Системата. Ето – част от тези бележки писах по повод научната конференция за Бродски, организирана от БАН и Университета. Особено странно е, че БАН е упреквана в нещо като тунейдство днес, както преди няколко десетилетия това е сторено с младия Йосиф...

Всъщност самото стихотворение, което цитирах по-горе, е писано през 1989 г. Която е водогелна за нашия живот. Далеч съм от мисълта да правя Юнгиански намеци по този повод, но цялата ни страна, изобщо бившите източни страни имат основание да виждат себе си през призмата Бродски – ще познаят много неща. Най-вече самата призма е изключително произведение, да видиш нещо през нея винаги е по-добре, отколкото да гледаш през екрана на телевизора или жълтото на вестника. Можеш да видиш себе си, можеш да видиш езика си, можеш да видиш народа си.

Дори нищо да не видиш, ще видиш самата призма. А тя си струва погледа.

ЙОСИФ БРОДСКИ

Мисли

„Влиянието на поета се простира отвъд пределите на определения му земен срок. Поетът променя обществото по косвен начин. Той променя езика му, дикцията му, той влияе на степенята на общественото самосъзнание./.../ Поетът има само едно задължение пред обществото, а по-точно – да пише добре. Тоест това задължение е към езика. Всъщност поетът е слуга на езика. Той е и слуга на езика, и негов пазител, и негов двигател.“

„Способността да виждаш смисъл там, където по всяка вероятност няма, е професионална черта от професията на поета.“

„Всяко творчество е молитва по своята същност. Всяко творчество е насочено към ухото на Всемогъщия. В това на практика е същността на изкуството. Безусловно е така. Дори стихотворението да не е молитва, то се привежда в движение от същия механизъм – молитвения.“

„Да, езикът е мощен катализатор на процеса на познание. Точно затова го обожествявам.“

„Много ми е трудно да отделя пишещия от творчеството му. Ако нечи съчинения ми харесват, неизменно ми е симпатичен и самият човек. Иначе просто не става.“

„Едва ли можем да достигнем еднакви висоти в живота и в творчеството, в едното от двете неща ще трябва да свалим летвата – и по-добре това да е в живота.“

„Все пак поетическата идея за безкрайността е много по-всеобемаща от съответните представи на гадена конкретна религия.“

„Обществото натрапва на поета ролята на светец, която той изобщо не е в състояние да играе.“

„В живота просто има по-малко варианти, отколкото в изкуството, понеже материалът на последното е много по-гъвкав и неизчерпаем. Няма нищо по-бездарно от това да се разглежда

творчеството като житейски резултат, като последица от едни или други обстоятелства. Поетът съчинява заради езика, а не заради това, че „тя ме напусна“.

„Ролята на писателя и твореца е да покаже на хората истинския мащаб на нещата. Мисля например, че добрият писател дава представа за живота като за дълга верига и добрият писател може много точно да посочи нашата брънка в тази верига. Или поне ви дава възможност да се самоопределите, да си намерите брънката в тази верига.“

„Не мисля, че такова определение – песимистично, оптимистично – изобщо подхожда на поезията.“

„Добрата поезия имитира живота.“

„Езикът е началото на началата. Ако за мен Бог съществува, той е именно езикът.“

„Единственото, в което наистина вярвам, което ми дава опора в живота, е езикът.“

„В крайна сметка всеки литератор се стреми към едно и също – да настигне или да задържи изгубеното или протичащото време.“

„На практика литературата не е за живота, тъй и самият живот не е за живота – а за две категории, повече или по-малко за две: за пространството и времето.“

„Ако нещо ни отличава от животинското царство, това е езикът, а после поезията: тя е висша форма на езика, тя е средството за еволюция на биологичния ни вид, нейната антропологична цел.“

„В края на краищата в нашата вече почти постхристиянска ера литературата и може би историята са единствените източници на етично възпитание.“

„Авторите, които наричаме древни, превъзхождат съвременните във всички отношения – поне от моя гледна точка. Това превъзходство се състои дори само във факта, че свето-усещането, присъщо на нашата епоха – цялата тази фрагментарност, раздробеност на съзнанието, несигурността в йерархиите земни и небесни, усещането за някаква обща обреченост и пораждателната от това усещане една или друга форма на стоицизъм, – е изключително подробно изразено, дори по-добре да се каже освен

тено от авторите на така наречената древност. Съвременната литература в най-добрия случай се оказва коментар към древната литература, бележки в полетата на Лукреций или Овидий.“

„На античността е пристъп пряк – без посредници – поглед към света: поглед, невъоръжен с никаква оптика, единствената призма, през която се пречупва светът, е вашето собствено кристалче, дори съзнателно е махната от околото ви, за да се избегне размиването. Авторите, които наричаме древни, са били изключително трезви, остроумни и доста стържани във възторзите и вайканията си хора.“

„Изобщо в живота няма нищо лошо. Единственото лошо в него според мен е неговата предсказуемост.“

„За равнодушието си към културата обществото се заплаща най-напред с гражданските си свободи. Стесняването на културния кръгзор е майка на стесняването на политическия кръгзор. Нищо не проправя така пътя на тиранията, както културната самокастрация. Когато после почват да секаят глави, то даже е логично.“

„Времето уподобява човека на себе си. Възраждането създаде образа на човека на действието, който по-нататък бе доразвит от Просвещението и епохата на романтизма. И ще отбележа, че идеалът за човека на действието, независимо от природата на това действие, е зареден с лоши последици. Защото след действието идва идеята за последователността, една от най-пагубните идеи. Да речем, последователният вариант на комунизма или фашизма е концлагерът. Последователно проведената религиозна идея се превръща в догма. И т. н.“

„Когато обстоятелствата са срещу теб, се изправяш пред избор – да се предадеш или да се опитаеш да се противопоставиш. Предпочитам да се противопоставям, доколкото е възможно. Та това е философията ми, нищо особено.“

„Мисля обаче, че настъпващата епоха, обновяващият се свят ще е по-малко духовен, по-релативистки, по-безличен, бих казал, по-малко човечен. За мен това е съвсем очевидно. Но не виждам необходимост да правим каквито и да било жертви.“

„Аз съм вероятно християнин, но не в смисъл, че съм католик или православен. Християнин съм, защото не съм варварин. Някои неща в християнството ми харесват. Всъщност много

неща. /.../ Харесва ми Старият завет, предпочитам го, понеже тази книга по дух е по-възвишена и... по-малко всепрощаваща. В Стария завет ми харесва мисълта за правосъдието, не за конкретно правосъдие, за Божието, и това, че там непрекъснато се говори за личната отговорност. Той отхвърля всички оправдания, които дава на хората Евангелието./.../ В Евангелието ми харесва онова, което развива идеологията на Стария завет.“

„Изобщо не смятам, че всички хора са лоши. Просто твърдя, че хората могат да правят лоши неща, да вършат зло, че имат невероятна способност за това./.../ Всъщност хората са предразположени еднакво и към доброто, и към злото. Но доколкото знам, предпочитат лесните решения, а да направиш зло е по-лесно, отколкото да направиш добро./.../ Хората предпочитат да опростят решението на задачата.“

„С оглед на днешните обстоятелства ме учудва само едно: относително честите прояви на човешка порядъчност, на благородство, ако щете. Защото като цяло ситуацията изобщо не предполага порядъчност, да не говорим за праведност.“

„Без да познаваш робството обаче не е възможно да вкусиш свободата, понеже всичко в този свят е свързано. За каква свобода може да се говори, след като физическата ни свобода се определя от държавата, политическата свобода – от робството, и дори религиозната свобода, ако ще говорим за християнството, се определя от Страшния съд?“

„По принцип не съм привърженик на религиозните ритуали и на формалното богослужение. Придържам се към представата за Бог като носител на абсолютно случайна, от нищо не обусловена воля. Противник съм на търгашеската психология, която пронизва християнството: направи това и това и ще получиш това и това, нали. Да не говорим за: уповавай се на безкрайното Божие милосърдие. Това си е на практика антропоморфизъм. Поблизък ми е старозаветният Бог, който наказва...“

„Човешкото съзнание е йерархично. Всеки възпитан в лоното на каквато и да било идеология или някакви принципи си прави стълбичка, на върха на която има или цар, или Бог, или началник, или идея, която играе ролята на началник.“

„Не вярвам в безкрайната сила на разума, на рационалното начало. В рационалното вярвам доотолкова, доколкото е способно да ме доближи до ирационалното. Когато рационалното те на-

пуска, за известно време изпадаш в паника. Но именно тук те чакат откровенията – в тази гранична полоса, на ръба на рационалното и ирационалното. Преживях две-три такива отразения и те оставиха в мен дълбока следа.“

„Ако живееш достатъчно дълго, виждаш, че гребните отстъпки водят до големи загуби. И ти се иска по-открито да заявиш позицията си, понеже това много те тормози.“

„Често си мисля колко е безсмислено всичко – с две-три изключения: да пишеш, да слушаш музика, да се опитваш да мислиш. А останалото...“

„Всеки, който симпатизира на политическа система, унищожила шейсет милиона поданици заради укрепване на стабилността си, трябва да бъде освидетелстван като пълен идиот. В най-добрия случай диагнозата може да е забавено развитие.“

„Влаковете, които пътуват към бъдещето, спират в концлагери и до газови камери.

Свободата има и тъжна страна – в известен смисъл е загърбена улица: няма какво повече да искате, няма към какво да се стремите. И последица от това е лумващата у хората *nostalgie de la boue* (тъгуване по мръсотията) и не бих имал нищо против, ако адептите ѝ, поклонниците на Маркс, не я удовлетворяват за сметка на живите.

Мисля, че има и още нещо: всички сме вкарани в психологически капан, заложен от нашата цивилизация. Мама, баващата, кой ли не, още от мънички ни убеждават, че животът е прекрасен, че човекът е прекрасен, че доброто побеждава злото и че лошият вълк никога няма да гоїде. И когато се сблъскаме с нещо омерзително, първата ни реакция е: не може да бъде, станала е някаква грешка – допуснали сме я ние или, още по-добре, някой друг. Майките би трябвало да разказват на децата, че в петдесет процента от случаите лошият вълк наистина цъфва на прага и изглежда съвсем като нас.“

„Не съм сигурен, че който и да било трябва да насажда идеите си *urbi et orbi* – в прекия смисъл на тези думи.“

„Мисля, че мъдростта обикновено е плод на преживяна криза. Стига кризата да не ви смаже, тя поражда неувереност и отчаяние, а тъкмо те са бащата и майката на мъдростта. Всъщност не смятам, че до мъдростта се стига единствено чрез страдание: всяко правило си има изключения и съм виждал как

мъдростта се придобива и чрез щастие. Но това не се случва често.“

„Интересно ми е само какво прави времето с човека, как го смалява, променя, за каква цел го използва.“

„Аз наистина се интересувам по-скоро от причините, отколкото от последиците. Повече ме интересува злото само по себе си, вулгарността само по себе си, отколкото проявленията им в даден момент.“

„Най-голямото престъпление на комунизма е в това, че той разрушава екзистенциалната свобода на гражданите. Хората умишлено биват ограничавани, ограбвани, притеснявани./.../ Най-страшното, което прави комунизмът с човека, е видютияването му, и то за цял живот.“

„Прочетох някои работи на руския философ Лев Шестов и видях у него много от моите собствени идеи.“

„Историята не се повтаря – тя стои на едно място. Тя е като оная крава, която, както и да я храниш, не дава повече от два литра мляко. Както и да я храниш и колкото и да ѝ стискаш вимето. Предела на историята поставят именно обектите ѝ – тоест хората. Всички ние сме свикнали с линейното възприемане на историческия процес, което предполага качествени промени – било в съзнанието на хората, било в структурата на обществото; в най-добрия случай в света на идеите.

На практика обаче можем да говорим сериозно единствено за историята на костюма, понеже генетично човек изобщо не се е променил – поне през последните две хилядолетия.“

„С изключение на скоростта, новото време не е дало на човека нито една нова концепция. Двайсети век настъпва само от гледна точка на календара; от гледна точка на съзнанието колкото по-съвременен е човек, толкова е по-гревен.“

„Колкото до качествените промени в човешкото съзнание, във всеки случай става въпрос не за натрупване, а за загуба – на определени понятия, идеи, дори, ако щете, знания, които съвременникът вади от главата си и вкарва в компютъра. На развитието на обществото пък изобщо не ми се ще да се спирам.

Затова древните развалини са наши развалини.“

„Съзнанието е незрима субстанция, до която рано или късно доживява всеки роден на този свят, също както на всекиго му

побелява косата, дораства, така да се каже. Бих добавил още, че светоусещането, изразено в елино-римската култура, е по-гос-товерно, по-убедително от светоусещането, натрапено ни впоследствие от културната традиция на християнството; че политеизмът на античността е много по-естествен от монотеизма на последното хилядолетие с неговата неизбежна задушаваща йерархичност на съзнанието, чийто непосредствен резултат се оказва авторитарната държава.“

„Занимавам се изключително със собствения си – дори не точно живот, а с вътрешната си история. В какво успех и в какво не успех, когато бърках; със своята вина или невинност. Общо взето, изключително с вътрешни работи. Останалото не ме интересува особено.“

„Вече съм свикнал с това каква роля играе в живота ми абсурдът. Дори си мисля, че точно така трябва да бъде. Колкото по-неизбежно и по-нелепо – толкова по-добре, толкова по-истински“.

„Крайната цел на съществуването трябва да е обусловена от етическа позиция, от етическа оценка.“

Мислите на Йосиф Бродски се намират в книгите „Разговори с Йосиф Бродски“ (преводът от руски е на Бойко Лалчовски. „Факел експрес“, 2000 г.) и в „Отделяне от себе си“ – преводът от руски е на Иван Тотоманов. „Факел експрес“, 2006 г.